
Az olasz polgárháború – alulnézetből

Lehet-e az olasz fasizmusról, Mussolini diktatúrájáról, a második világháborús olasz részvételről, Olaszország német megszállásáról, a náci bábállamról, az úgynevezett Olasz Szociális Köztársaságról (közismertebb nevén Salò-i Köztársaságról), a polgárháborúról, az ellenállásról a tengernyi, könyvtárnyi szakirodalom után még újat mondani? A *Mario Avagliano – Marco Palmieri* szerzőpáros *A Salò-i Olaszország 1943–1945 (L'Italia di Salò 1943–1945)* című könyvében úgy látja, a publikációk szinte felmérhetetlen özönében „hosszú ideig marginális maradt”, sőt, „hiányzó elemet” vagy egyenesen „űrt” jelentett „annak a sok olasznak a története, aki úgy döntött, hogy az Olasz Szociális Köztársaságot választja és azért harcol” (13. o.). A „historiográfiai panorámában” és „a korszak összetett képének megismerésében és emlékezetében” ez a perspektíva többszörösen rendhagyó, eltér a domináns hagyománytól, a „fősodortól”: a történelmi történeteket a hatalmi magaslatok, politikusok, hadurak szintje helyett „alulról”, alulnézetből ábrázolja, ráadásul a vesztesek felől, akik a rossz oldalon harcoltak (15–16. o.). Ez szemben áll a megszokott, kanonizált leegyszerűsítésekkel és retorikai fordulatokkal (16. o.). Talán kínos is lehet, mert a hosszú időn át mindkét félnek – jóknak és rosszaknak, győzteseknek és legyőzötteknek egyaránt – kényelmes elhallgatás, elmismásolás, elfeledés után (41. o.) szembesíti a mai olvasót az Olasz Köztársaság olyan nemzeti kiválóságainak „salò-i” múltjával is, mint a republikánus pártvezér és miniszterelnök Giovanni Spadolini, az író Dante Troisi és Giuseppe Berto, az irodalmi Nobel-díjas Dario Fo, a színművész Giorgio Albertazzi és Enrico Maria Salerno „és még sokan mások” (29–30., 33. o.).

A „névtelen”, ismeretlen, egykori botlásaikat, netán bűneiket későbbi dicsőségükkel jóvátenni vagy ellensúlyozni nem tudó („kis”) emberek írásokban, levelekben, vallomásokban, dokumentált érzelmeit és gondolatait felidézni, megismerni, megérteni (ami véletlenül sem azt jelenti, hogy elfogadni és osztani) azért is egyfajta utólagos jóvátétele historiográfiai mulasztásoknak és történelmi vétkeknek, mert ez egyfajta, nevezzük így, „rehumanizációt” jelent azután, hogy épp a polgárháborús és azokat követő években mindkét oldalon „teljességgel és kölcsönösen kétségbe vonták az ellenség ember voltát” (17. o.), kivált Salòban nyíltan vállalták-hirdették az embertelenséget. Csakis ilyen légkörben születhetett meg egy olyan szószörnyeteg, hogy „Disumaniamoci!”, ami körülbelül annyit tesz: embertelenítsük el magunkat, tegyük magunkat inhumánussá, irtsuk ki magunkból az emberiséget (356. o.)

Sikerült. A Salò-i Köztársaság „védjegye”, legismertebb jellegzettsége a szadista kegyetlenség tobzódása lett. (Pasolini nem véletlenül „montírozta” össze Sade márki hírhedt regényével, a *Szodoma 120 napjával* nagy botrányt keltett utolsó filmjében.) Az emberélet teljességgel elértéktelenedett, amit a póre „halálstatisztikai” adatok is riasztóan mutatnak: negyvenötezer elesett és kivégzett partizán, náci lágerrek tizenötezer áldozata, továbbá huszonnégyezer lemészárolt polgári lakos, „több ezer” elpusztult-elpusztított hadifogoly; az ellenoldalon, a salòin pedig „több mint negyvenötezer katona és civil” és „körülbelül tízezer” (egész pontosan 9384) fasiszta, kollaboráns vagy effélének tartott személy, akivel a partizánok végeztek önhatalmúlag (12–13., 28., 388. o.). Salòban a gyilkolás nem volt elég. Nagyon gyakran párosult kínzásokkal, sokszor nem kivallatások-kínvallatások keretében, hanem „önként, kéjjel” végrehajtva, orgiák és kábítószeres kíséretében, olykor – például a Koch banda esetében – olyan fékeveszettséggel, hogy azt még a németek is soknak találták (320., 325–326., 365. o.). A nők megerőszakolása mindennapos gyalázattá vált, meggyilkolásuk sem volt ritka, és korántsem csupán a feketeinges táborban (358., 372. o.). Ám akadtak nők a feljelentők, a kínzások és a vérengzések végrehajtói között is (249–252. o.). Papokat is öltek itt is, ott is (199–200. o.).

Önmaguk és mások életét a salò-i fiatal önkéntesek jelentős részben egy sajátos-torz hűségeszme jegyében tették kockára vagy áldozták fel. Hűségesek akartak maradni karizmatikus vezérükhöz, a bálványozott Mussolinihoz és az általa képviselt, megtestesített ügryhöz, akit és amelyet – úgy vélték – az „árulók” a legrosszabb olasz hagyományokat követve cserben hagytak, amikor veszítésre állt, ezzel hazaárulást is elkövetve, beszennyezve Olaszország (szövetségesi) becsületét (38., 39., 49., 65., 67., 69. o.). A „híveket” a hatalmi propaganda, a rezsim sajtója fanatizálta (370., 373., 375–386. o.): egy-némely lányok arra biztatták udvarlóikat, hogy „húzzák fel a szürke-zöld egyenruhát”, „védjék meg a Hazát, csak akkor lesznek férfiak és méltók a szerelmükre” (109. o.); mások egyenesen felpofozták a „lógósokat”, megtépték a hajukat, mert a kávéházakban üldögéltek ahelyett, hogy bevonulnának (238. o.). És sokszor ők maguk, a hölgyek igyekeztek példát mutatni az önkéntességre, a bevonulásra. Az eredmény? Elesett fiatal „patrióták” és kollaborálásért kivégzett „honleányok”, akik még utolsó leveleikben, búcsúszóikban is hitet tettek a „vivere pericolosamente” (veszélyesen élni) fasiszta programja és a Duce mellett, akit „természetfölötti lényként”, „istenségként” csodáltak, szemben a hozzá méltatlanná vált, megvetett olasz néppel (263., 272., 103. o.). A „polgárháború” (guerra civile) – fogalmaz szellemes olasz szójátékkal a szerződuó – a „polgári lakosok elleni háború” is volt (guerra ai civili, 313. o.). Mindenki gyanús, aki civil... Mindenki gyanús, aki él – csak úgy, önmagáért, nem a „hazáért”, a „nemzetért”, az „államért” és főleg uráért, a zsarnokért. Mindenki gyanús, aki él – és nem akar meghalni a Vezérért.

Avagliano és Palmieri könyve fölöttébb tanulságos olvasmány: megmutatja, hová vezet a bálványimádó vezérkultusz, az állami agymosás, a fanatizáló gyűlöletpropaganda, az ellenfél elembertelenítése, az emberiség érzéseinek, a szolidaritás hangjainak elfojtása a nacionalista téboly kakofóniájában, a védekezésnek beállított agresszió és a nemzetmentésnek hazudott honpusztítás.

Mario Avagliano – Marco Palmieri: L'Italia di Salò 1943–1945 [A salò-i Olaszország 1943–1945], Il Mulino, Bologna, 2017, 489 o.

Madarász Imre